

GARA GARAYEV' İN SAHNE MÜZİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Nargiz GULİEVA

Dr., Azerbaycan Devlet Medeniyet ve İncenanat Üniversitesi
nargiz.gulieva@gmail.com

Öz

Makalede; ünlü Azerbaycan bestecisi Gara Garayev' in birçok sahne eserlerine (bale, dram tiyatrosu, operet, sinema, programlı müzik) yazdığı musiki örnekleri, aynı zamanda programlı eserleri gözden geçirilmekte, eserlerin milli ve evrensel kültür hazinesine katkıları, dünya müzik edebiyatındaki yeri ve önemi gözler önüne serilmektedir. Aynı zamanda bu eserlerin sanatsal ve estetik yönleri ile işlediği konular açıklanmakta, evrensel değerlerine vurgu yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gara Garayev, Bale, Tiyatro, Opera, Senfoni.

An Interpretation on the Music Stage of Gara Garayev

Abstract

In this article, famous Azerbaijan composer Gara Garayev's music examples which he wrote for lots of stage works (bullet, drama theatre, operetta, cinema and programmed music), and also his programmed works are examined, and also these works' additions to national and universal culture treasure, its importance in the world music literature are presented. Moreover, artistic and esthetic styles of these works and subjects are evaluated, and their universal values are stressed.

Keywords: Gara Garayev, Balet, Theatre, Operetta, Symphony.

Azerbaycan bestecisi Gara Garayev' in adı 20. yüzyıl bestecileri olan Stravinsky, Rahmaninov, Şostakoviç, Prokofyev gibi ünlü isimlerle anılmaktadır. Günümüzde Gara Garayev' in yaratıcılık mirası olan bu eserler dünyanın en seçkin konser salonlarında seslendirilmekte, pek çok milletten dinleyicilerin beğenisine sunulmaktadır. Onun birçok eseri Türkiye' de de

seslendirilmekte, uzmanlar ve dinleyiciler tarafından beğeniyle karşılanmaktadır. Bestecinin doğumunun 90. yılında Bursa’ da gerçekleştirilmiş uluslararası kongrede kendisine ait eserlerden oluşan konser söylediklerimizi kanıtlamaktadır. Konserde Garayev’ in birçok senfonik eserleri seslendirilmiş, aynı zamanda sahne eserlerinden parçalar da yer almıştır. Garayev’ in çok yönlü yaratıcılık gücü, çoksesli müziğin bütün türlerinden ilham alması ve mükemmel eserler ortaya koyabilmesi; onun estetik anlayışının büyüklüğünü, profesyonel başarısını, bu türlerin sanatsal ve estetik konularına hâkim olduğunun bir kanıtıdır. Eserlerinde toplumsal ve bireysel diyalektik prensibine riayet eden besteci yukarıda değindiğimiz özelliklerden dolayı haklı olarak milyonlarca musiki severlerin beğenisini kazanmış, çoksesli müziğin klasikleri arasında kendisine önemli bir yer bulmuştur.

G. Garayev’in yaratıcılığını, özellikle de onun sahne eserlerini iyi anlamak için onun kendi fikirleri ile ilgili görüşlerini tanımak faydalı olabilir. “Eğer insan kendi zamanının fikir ve duyguları ile yaşıyor ve hem onlara uygun düzgün, gerçekçi form, hem de onları zamanının tasvir ve ifade vasıtaları ile yansıtabiliyorsa bu yenilikçiliktir. Biz hepimiz vasıtalar arıyoruz, onlar önemli veya önemsiz olabilirler, fakat sonuçta onların hepsi fikri ifade etmek içindir” (Garayev, 1963).

Böyle bir başarının kazanılmasında hiç kuşkusuz, onun sahne eserlerine yazdığı müziklerin de önemi büyüktür. Unutmamak gerekir ki, doğrudan doğruya bestecinin sahne eserleri, özellikle de “Yedi Güzel” ve “Yıldırım Yollarla” baleleri bütün dünyada tanıtılmasında, şöhret bulmasında önemli rol oynamıştır. Bu sahne-bale eserleri dünyanın birçok ülkelerinde, en ünlü orkestra ve koreografların katılımı ile sahneleştirilmiş ve son derece yüksek beğeni kazanmıştır. Dünyanın birçok ünlü müzisyen ve bestecileri bu baleler üzerine kendi olumlu fikirlerini söylemiş, bu eserler üzerine çeşitli dillerde onlarca bilimsel makaleler, kitaplar ve monografiler yazılmıştır. XX. asrın ünlü bestecisi D. Şostakoviç vaktiyle öğrencisi olan Garayev’ in yaratıcılığını özellikle yüksek seviyede bulmuş ve bu yetenekli sanatçının artık bağımsız ve başarılı bir besteci gibi faaliyet göstermesini özel olarak vurgulamıştır.

Tesadüfi değil ki, ünlü Azerbaycan musiki teorisyeni Prof. E. Abasova G. Garayev’ in eserlerinin kahramanlarının zengin dahili aleminin,

farklı düşünce tarzları ve yüksek sanatsallığının üzerine söz açarken şu sözleri ifade etmeyi gerekli kılıyor: “G. Garayev’ in kahramanları – Leyla, Mecnun, Ayşe, Menzer, Lenni, Sari, Don Kişot – farklı dönemlerin temsilcileridirler ve bir çok yönden fikirleri, davranışları, hayat yolları bakımından birbirilerine benzemiyorlar, fakat aynı zamanda kendi iç mahiyetlerine göre birbirilerine akrabalıklar var. Onların hepsi insanda olan iyilikleri, yüceliği, saf ve müdrik idealleri ifade etmektedirler” (Abasova, 1965).

Garayev koreografinin ve bale sanatının özelliklerini, sahne hareketi ve kültürünü derinden bilen bir sanatçıydı. Onun bu çok yönlü sanatın kurallarına uygunluklarını ve sanatsal-estetik özelliklerini derinden benimsedikten sonra bu türe ilgi göstermesi bilinçli olarak bir yönelmedir.

Garayev’in ilk bale eseri olan “Yedi Güzel” 1952 yılında sahneye alınmış ve büyük beğeni kazanmıştır. Eser dünyanın birçok ülkesinde sahnelenmiş, müzik ve bale sanatını sevenlerin beğenisini kazanmıştır. Hâlihazırda bu eser en iyi klasik bale eserleri arasında anılmaktadır. Eserin konusu Nizami’ nin ünlü Hamse eserinden alınmıştır. Bu durum eserdeki musikisi metnin ifade edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Eserde çeşitli milletlerin musiki kültürü ile onlara has ritmik ve müzikal özelliklerin bulunması bestecinin müzikal bilgisinin derinliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Örneğin, burada çeşitli halkları temsil eden yedi güzel kızın ayrılıkta her birine ait ezgilerinin seslendirilmesi söylediklerimizi bir kez daha kanıtlamış oluyor. Hint, Çin, Slav, Bizans, Horezm, Slav, Mağrip, İran kızlarının danslarında dinleyici-seyirci bir kez daha bu halklara özgü entonasyon ve ritmik özellikleri hissetmiş oluyor. Hatırlatalım ki, besteci bu dans sahnelerinde hiçbir zaman bu halklara ait ezgilerden, olduğu gibi ıktibas şeklinde istifade etmiyor. Unutmamak gerekir ki, böyle bir yöneme dünya müzik kültürlerinde sık sık rastlamak mümkündür. Örneğin, Çaykovski, Glinka, Balakirev ve birçok bestecinin yaratıcılıklarında bu ilişkiyi görebiliriz. Garayev ise başka bir yaratıcılık usulü seçmiş, çeşitli ulusların temsilcilerini, güzellerinin suretlerini canlandırmaktan ötürü kendisi onlar için yedi orijinal musiki parçası ortaya koymuştur. Bu musiki parçalarının her birinde dinleyici müziğin hangi millete ait olduğunu kolaylıkla hissedebilir. Besteci burada her bir halka ait en belirgin tonlardan, ritmik özelliklerden, onların halk danslarına özgü kompozisyon prensiplerinden üretkenlikle

istifade etmiştir. Tesadüfî değildir ki, bu koreografik eserler bazen bağımsız olarak ünlü bale ustaları tarafından sıklıkla konser programlarında bile yer almaktadır. Bununla birlikte besteci, eserin esas teması olan halkın muhteşem kudreti, zekâsı (Aişe ve kardeşi Menzer suretleri timsalinde), sevgi, muhabbet namına insanların manen yücelebilmesi, adil ve hümanist ideallere ulaşması yolunda kâmileşmesi fikrini öne çıkarmasını açık bir şekilde hissettirmektedir.

Vaktiyle “Yedi Güzel” balesinin sanatsal-estetik özelliklerine değinen Prof.Dr. Babek Kurbanov da bir daha yazıyordu ki, “eserde zengin halk musikisini çağdaş yazı tekniği ile alakalandırmak, halk melodisini yüksek profesyonellik seviyesine kaldırmak eğilimi son derece güçlüdür. Biz şu eserde bedii yaratıcılıkta milliliğin beşerilik ve evrenselliğin diyalektik alakasını görüyoruz. Doğrudan doğruya böyle bir kırılmaz bedii alaka balenin yüksek milliliğini, onun realizm prensiplerine sadikliğini kanıtlıyor. G.Garayev’ in bu eseri az bir müddet içerisinde ülkemizin hudutları dışında da büyük başarıya imza atmıştır. Tesadüfî değil ki, “Yedi Güzel” balesi hâlihazırda en iyi Sovyet balelerinden sayılmaktadır”. (Gurbanov, 2001)

Bu söylediklerimiz halkın sağlam ruhunu, düşüncesini ifade eden Aişe’nin müzik parçalarında, aynı zamanda Behrem’e ait müzik sahnelerinde, bu sırada onun yedi güzelle olan aşk sahnesinde, daha sonra ise Aişe’ye olan sevgisinden dolayı manen mükemmelleşmesi, geçmiş yanlışlıklarını anlamasını yansıtan müzik parçalarında bir daha açığa çıkmış oluyor.

Eser; halkın zaferi, tentenesi, manevi gücünün yenilmezliği ideasını ifade etmek bakımından son derece güçlü bir etkiye sahiptir. Balenin birçok şehir ve ülkelerde (Rusya, Almanya, Mısır, Çekoslovakya vs.) oynanması ve beğeni kazanmasını onun yüksek profesyonelliği ve beşeri idealleri sanatsallıkla ifade edebilmesine bağlamak doğru olur. Onun sahne eserinin boyut kazanmasında birçok ünlü müzisyenlerin, müzik şeflerinin, bale ustalarının, ressamların adlarını saymak mümkündür.

Garayev’ in ikinci meşhur bale eseri “Yıldırım Yollarla” eseridir. Eserin metni ünlü Afrikalı yazar Peter Abrahams’ in aynı adlı eseri esasında kaleme alınmış ve esasen ırkçılık, sömürgecilik siyaseti aleyhine bir fikri ifade etmektedir. Bu fikir, eserde zenci Lenni ile beyaz kız Sari’nin birbirilerine olan saf muhabbetleri fonunda açıklanmaktadır. Garayev bu eserinde de beşeri, hümanist idealleri, aktüel ideolojik problemleri ön plana

çıkarmayı, daha doğrusu eserin metninin bütün önemli yönlerini musiki dili ile ifade edebilmesine tanık olabiliriz. Burada besteci, zenci Lenni'nin güzel suretini ifade etmekten ötürü birçok zenci kabilelerine (örneğin: Zula) has ezgi ve ritmik özelliklerinden üretkenlikle istifade etmiştir. Aynı zamanda çağdaş beyaz gençlerin imgesel suretlerini ifade ederken gençlerin sevdiği çağdaş ezgilerden, müzik türlerinden de ilham almıştır. Bu bakımdan besteci kendi orijinal musiki parçalarını ortaya koyarken, aynı zamanda bütün bunlar bir kez daha onun musiki bilincinin, estetik dünya görüşünün sınırsız olmasını, çoksesli müziğin estetik prensiplerine derinden sahip olması ile birlikte çağdaş caz, rock'n-roll müziğinin özelliklerine bile yabancı olmadığını kanıtlamaktadır. Yıldırım Yollarla balesinde son derece etkileyici, cazip, duygusal, lirik sahneler de çoğunluktadır. Özellikle, Lenni ile Sari'nin görüş ve muhabbet sahnelerinde, düet sahnelerinde yüksek lirizmin en güzel örneklerinden birini hissedebiliriz. Eserin esas konusu sevginin ebediliyi, ırkı ayrı seçkilik tanımadığı ideasının ifadesi ile ilgilidir. Balenin ideasının günümüzde bile aktüel olması, birçok dünya ülkelerinde hala da kadın özgürlüğü ve ırkçılık idealarının, aynı zamanda sosyal eşitlik idealarının güncel olması bir daha eserin uluslar arası öneminden haber vermektedir. Tesadüfi değil ki, Azerbaycan'da klasik balenin meydana gelmesi gerçekliği haklı olarak Gara Garayev' in adı ile alakalandırılıyor (Sovetskaya Muzıkalnaya Literatura 1983).

Garayev' in birçok programlı eserleri ileride koreografların dikkatini çekmiş ve onlar bu eserlerin bale dili ile ifadesini de önemli kılmışlardır. Bu bakımdan bestecinin "Leyla ve Mecnun" senfonik eserinin bale gibi yeni bir estetik görünüş bulması gerçekliğini hatırlatmak yerinde olurdu diye düşünüyoruz. Garayev musikisinde yüksek profesyonellik, Şark musiki kültürüne özgü rengarenklik, entonasyon zenginliği özellikle koreografların ilgisini çekmekteydi. Bu bakımdan bestecinin Şark şiir sanatının dahi sanatkarı Nizami' nin yaratıcılığına müracaat etmesi, görkemli Rus bestecisi Çaykovski yaratıcılığından, özellikle de "Romeo ve Julyet" senfonik şiirinden ilhamlaşması, tanınmış Azerbaycan bestecisi Üzeyir Hacıbeyli sanatına has millilik prensiplerine sadık kalması (Üzeyir beyin "Leyla ve Mecnun" muğam operasını da unutmamak lazımdır) gibi özellikleri ve estetik sanatsallık yöntemini dikkate almak gerekir. Aynı zamanda bestecinin senfonik şiiri yazarken bu konuya ruhen yakın eserleri incelemesi, aynı

zamanda bale tarihini, bilhassa dünyaca ünlü “Romeo ve Julyet” balesinin yazarı S. Prokofyev yaratıcılığını derinden incelemesini söylemek mümkündür. Bestecinin “Leyla ve Mecnun” eserine müracaat etmesi tesadüfi değildi. Besteci her şeyden önce zengin Şark kültürü, onun bedii-estetik değerlerinin senfonik musiki ve daha sonra koreografi dili ile ifade olunabileceği fikrini ispatlamaya gayret göstermekteydi. Tesadüf değildir ki, bütün Şark dünyasında geniş intişar bulmuş “Leyla ve Mecnun” destanına, daha doğrusu onun Nizaminin “Hamse”sinde yer almış örneğine müracaat etmeyi gerekli kılıyor. Eserin facia dolu sahneleri, ortaçağın ahlaki-etik prensipleri, sosyal problemleri besteciye oldukça düşündürdü. Eserde musiki dili ile bu somut sosyal problemleri çözmek o kadar da kolay değildi. Bir besteci olarak Garayev konunun doğulu insanlara özgü duygular ve psikolojik özelliklerle zengin olması gerektiğini düşünüyor ve onu musiki dili ile yansıtmaya çalışıyordu. Lakin bununla yetinmeyen besteci aslında eserine evrensel bir yön vermeği amaçlıyordu. Tesadüf değildir ki, bestecinin bu eserinde çağdaş müzik entonasyonları ve armonik ses birleşmelerinden, aynı zamanda senfonik orkestranın zengin sanatsal-estetik, tasvir-ifade vasıtalarından üretkenlikle istifade etmesine tanık olmak mümkündür. Doğrudan doğruya bu söylediklerimiz özelliklerden dolayı ve aynı zamanda eserin müziğinin genelde bale diline de, onun özgün sahne hareketlerine de uygun olması gibi hususiyetleri tanınmış Azerbaycan bele ustalarının (G. Almazade, R. Ahundova, M. Memmedov gibi) Garayev’in bu senfonik şiirine müracaat etmelerine neden oldu ve senfonik şiir gibi meydana gelmiş bir eser, aynı zamanda bir bale eseri gibi de sahne yüzü görmüş oldu.

Garayev birçok tiyatro oyunlarına, hatta sinema eserlerine bile müzik bestelemiştir. Onun “Bir Mahalleli İki Genç” filmi ünlü Türk şairi Nazım Hikmetin senaryosu esasında ekranlaştırılmıştır. Filmde yer almış bir şarkı ise uzun süre müzik severlerin hatırasından silinmemiştir.

Bestecinin sahne eserleri içerisinde “E. Rostan’ ın “Sirano de Berjerak” müzikal eseri yaratıcılığının son merhalelerinde bestecinin operet, müzikal komedi türüne olan ilgisini de ifade etmektedir. Bu kahramanlık motiflerine dayanan eser ilk defa 1978 yılında Moskova’nın Operette Tiyatrosunda başarıyla sahneye çıkarılmış ve seyircilerin ve dinleyicilerin büyük beğenisini kazanmıştır. Eserde besteci operet türüne özgü olarak çoksesli müziğe ait bütün türlerden yerli yerinde, eserin genel fikir konusu,

onun inkişafı, açıklanması prensibini dikkate alarak istifade ettiğini görebiliriz. Burada zengin vokal-enstrümantal müzik parçaları, koro, ansambl, arya-şarkı gibi müzik türlerine rastlamak mümkün oluyor. Aynı zamanda bestecinin operet türünün tarihsel gelişimi, bu sırada birçok operet yazarlarının estetik prensiplerine (E. Legar, İ. Kalman, C. Gerşvin, L. Bernsteyn, aynı zamanda çağdaşları İ. Dunayevski, V. Aleksandrov, T. Khrennikov ve Azerbaycan'ın tanınmış bestecisi Ü. Hacıbeyli) müracaat etmesini, onlardaki bu türün özellikleri ve uygunluklarına ait yaratıcılık prensiplerine üretkenlikle sahip olduğunu söylemek mümkündür. Hatırlatalım ki, “Coşkun Gaskonyalı” eserinin meydana gelmesine kadar Azerbaycan'da artık operet türüne ait birçok profesyonel seviyeli eserlerin meydana geldiğini görmek mümkündür. Her şeyden önce bu türün Azerbaycan' da temelini koymuş Ü. Hacıbeyli' nin (“Arşın mal alan”, “O olmasın, bu olsun” eserlerini, daha sonralar Fikret Amirov' un (“Gözün Aydın”,1946), S. Rüstemov' un (“Turna”, 1947), S. Aleskerov' un (“Yıldız”, 1948), T. Guliyev' in (“Altın Arayanlar”, 1960), R. Hacıyev' in (“Romeo komşumdur”, 1960), T. Bakıhanov ve N. Memmedov' un (“Memmedeli Kurorta Gidiyor”, 1969), E. Sabitoğlu' nun (“Hicran”,1973) vb. kaydetmek mümkündür. Operet türünde Azerbaycan'da meydana gelmiş yukarıda zikrettiğimiz eserler hiç kuşkusuz, Garayev' in dikkatinden kaçmadı. Unutmamak gerekir ki, bu eserlerin müellifleri bestecinin muasırları, yakın yaratıcılık arkadaşları ve hatta bazıları kendi öğrencileri bile olmuşlardı. Onların operet eserleri ile derinden ilgilenmesi ve dikkate almasına rağmen biz Garayev' in bu kadar yeni bir yaratıcılık yolunu seçmesini milli musiki çerçevesinin sınırlarını daha da genişletmek, evrensel bir zirveye ulaştırmak eğilimi olarak dikkate alıyoruz.

Bestecinin yaratıcılığında dram eserlerine yazdığı musiki parçaları da özel bir yer tutuyor. Bu bakımdan onun V. S. Vişnevski' nin “Nikbin Facia”, M. Bulgakov' un “Kaçış”, N. Hikmet' in “Garip Adam”, İ. Gasımov' un “İnsan Mesken Salıyor”, W. Shakespeare' in “Antoni ve Cleopatra”, “Kış Masalı” gibi ünlü yazarların dram eserlerine yazdığı musiki bir daha bestecinin geniş yaratıcılık ve estetik dünya görüşünün genişliğini, kendi derin mazmunlu, profesyonellik açıdan yüksek seviyeli olmasını kanıtlamakla birlikte onun aynı zamanda dünya kültür hazinesine derinden sahip olması, kendi duygusal musikisi ile kaleme aldığı eserlerin ruhuna, fikri

konusuna, psikolojik ve estetik açıdan münasip olabilen bestecilik yeteneğini de kanıtlamaktadır. Tesadüf değildir ki, uzun süre eski Sovyetler Birliği' nin Besteciler Birliği Başkanı Tikhon Khrennikov, zamanında Azerbaycan' ın musiki sanatının Garayev yaratıcılığında dünya seviyesine ulaştığını belirtmiştir (Muzikalnaya Ensiklopediya 1974).

Gerçekten de Türk Dünyasının dahi bestecisi olan Garayev' in zengin ve çok yönlü yaratıcılığı (biz burada yalnız sahne eserlerine yazdığı musikiye değindik) onun yaratıcılık mirası ve estetik dünya görüşünün ne kadar geniş olduğunu bir kez daha göstermektedir. Aynı zamanda sanatçının kalıcı olarak dünya müzik kültür hazinesine dâhil olması durumunu da kanıtlamaktadır.

Kaynakça

- Abasova E. (1965). s,5-6. "Simfoniçeskiye Gravyurı "Don Kışot" G. Garayeva. Az. gos.izdatelstvo. Bakü.
- Garayev G. (1963). İskusstvo Obyazıvayet. "Molodyoj Azerbaydjana" 18 dekabr, No:1498050.
- Gurbanov B. (2001). Azerbaycan İnceseneti:Terifler, Tehrifler. Araz neşriyatı, Bakü.
- Muzikalnaya Ensiklopediya (1974). Cilt. 2 s. 712, İzdatelstvo, "Sovetskaya Ensiklopediya" Moskova.
- Sovetskaya Muzikalnaya Literatura (1983). s. 104, İzd. "Muzıka", Moskova.